

Még mindig Jókairól

– ha kötelező, ha nem

Gyerekkoromban minden év március 15-én odahaza, Balassagyarmaton magam készítette rajzot helyeztem el hátsó szobánk ablakába, s a függöny mögül figyeltem a „fogadtatást”. A kép ugyanazt a jelenetet ábrázolta, témáján nem változtattam az évek során: Táncsics Mihály kiszabadítása budai börtönéből.

Egészen pontosan az eseménysornak arra a pillanatra összpontosított az először ceruzával, később tussal megrajzolt grafika, amikor a kiszabadított politikust a tömeg hintóba ülteti, és maga húzza a kifogott lovak helyett a kocsit végig a várbeli utcán. Felemelőnek találtam a jelenetet, s ezzel a várakozással és emelkedett lélekkel fürkésztem a felirattal is ellátott rajz előtt megálló járókelőket. Az ünnepi érzés máig elkísér, velem van azóta is minden esztendőben március idusán.

A kerekén százhusz éve, 1904. május 5-én elhunyt Jókai, kinek születésnapjára emlékezve rendezik meg 2018 óta a magyar széppróza napját, művek egész sorát áldozta a forradalom és szabadságharc nagy pillanatainak. Egykor nem szűnő népszerűsége, mely generációk történelem iránti fogékonyságát, nemzeti tudatát erősítette hosszú időn át, mára, az olvasási szokás megváltozásának is köszönhetően azonban látványosan megkopott. Idegenkedve olvasom az utóbbi évek hírportáljain lábra kapó, lassan általánossá váló véleményt, hogy művei felett eljárt az idő, „korszerűtlenek”, egyre nehezebb az átadásuk. Az oktatási szakemberek egy része a klasszikusnak számító kötelező olvasmányok aránytalan túltengésével magyarázza a jelenséget, melynek a kortárs magyar irodalom látja kárát. A pellengérre állított kötelező irodalmi alkotások – kommentárlom álláspontjukat – „unalmasak”, meghaladtak, messze elkerülik a diákok érdeklődését. A múlt lezárt rekvizitumai, s mint ilyenek, állítják, alkalmatlanok a befogadásra, mindennemű párbeszéd megteremtésére. Ebben a megközelítésben szerintük mondhatatlan, „márványhideg” monstrum A kőszívű ember fiai, melyet valami homályos tisztelet tart piederstálon jó másfél évszázada, élményszerű elsajátítására nincs mód, kudarcos minden ez irányú kísérlet. Az arany ember elutasítása már indoklásban

sem részesül, kiejti rostáján, mint használhatatlan ballasztot az ítélező. Hogy a Jókai-életművön belül az egyik legmodernebb műről van szó, mely a nemesi polgárosodás esélyeit latolgatva egy meglehetősen „korszerű” tünetet, Timár Mihály magánéleti meghasonlottságának szálát is beleszővi a cselekménybe, azt figyelmen kívül hagyja a kritikus.

Azok közé az olvasók közé tartozom, akik A kőszívű ember fiai, a történeti hűséghez ragaszkodó (mert lehet a Jókai-műveket kordokumentumként is olvasni), fordulatos, élményszerű műnek tartják ma is. Hadd hozzam fel példának a mű második részének nyitófejezetét. Szélesre tárt pannón, név nélkül a szabadságharc több ismert szereplője helyet kap az Egy nemzeti hadsereg című fejezetkezésben. Az eposzok világát megidéző, nagy sodrású, gazdag tagolódású leírás a magára hagyott, önvédelmére berendezkedett nép küzdelme a megmaradásért. Ami a rendi társadalomban elképzelhetetlen volt, az ekkor megvalósulni látszott. A közös cél, a magasztosabb érdek egy táborba sorakoztatja a nemest és a szegény fészekaljából érkezőt. „Mindenki testvér volt a trikolór alatt.” A leírásban szereplő Jászkun főkapitány, aki önkéntesekből álló csapatával kormánybiztosként harcol a rácok ellen, nem más, mint Szentkirályi Móríc sz országgyűlési képviselő, a kiegyezés utáni években a főváros polgármestere, a hazai kisdédóvó intézetek szervezője. Nevét ma utca őrzi. A „közönséges székely földész”, aki ágyúöntésre, fúrásra tanította meg népét, Gábor Áron. És említést kap a szabadságharc arcképcsarnokában, ugyancsak név nélkül, Rózsa Sándor is. Történelmi tény, hogy a betyárfejedelem halált megvető bátorsággal ott szerepelt kétszáz fős gerillacsapatával a szegedi nemzetőrökkel, s Leiningen honvédeivel együtt a Temes környéki harcokban. Maga Jókai viszi a Kossuth amnesztiájáról tudósító levelet a mocsarak mélyén rejtőző Rózsa Sándornak. Meg is írja ezt a találkozást az Emlékeim a szabadságharcról című visszaemlékezésében.

És van még egy szereplője ennek a névtelenség homályában megmaradt seregnek, aki viszont név nélkül is azonnal beazonosítható, akit Jókai csak

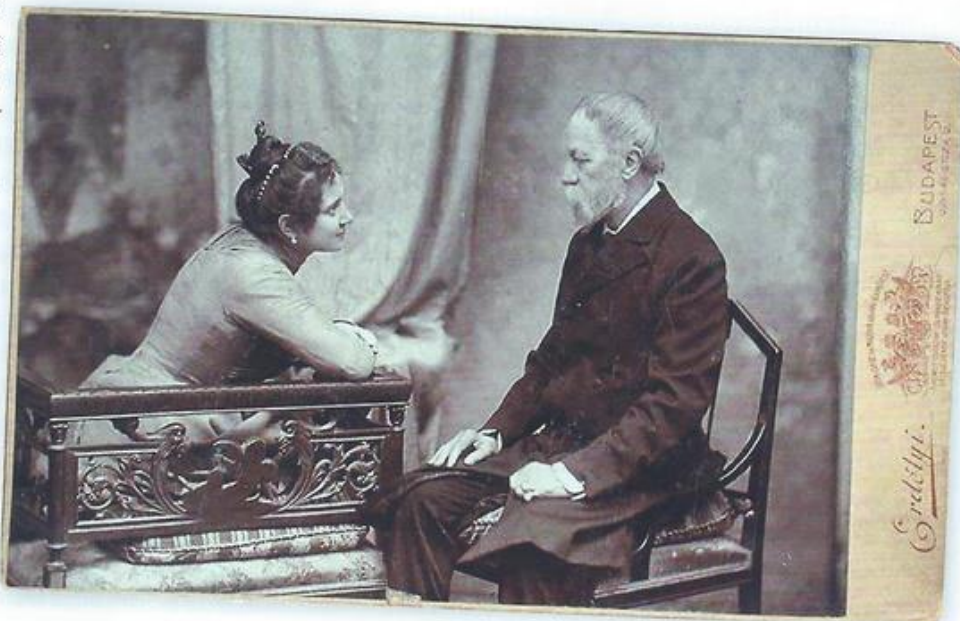
költőként emleget, s akiről mindig megemlékezett, élete és költeményei, műveinek díszkiadása, szülőházának avatása kapcsán: a kortárs és barát, Petőfi Sándor. Volt idő, amikor a halála körülményeiről folyó polémiában az ő mindent feloldó, az emberi képzelet összes kiterjedését próbára tevő álláspontját vallottam magam is baráti társaságokban: amikor arról ír, hogy hátha nem is a földre hullt a költő teste, és majd valamikor „egy új földforgás alkalmával talán ismét meglátjuk őt, szikrázva, mennydörögve fejeink felett”.

Egész munkásságát két alkotói elképzelés, két egymásnak látszólag ellentmondó ars poetica vezette, mely az ő esetében sosem oltotta ki egymást, egyik a másikat erősítette. „Az álmoknak joguk van az élethez”, hirdette egyfelől, a másikat, a saját műveire vonatkozó megállapítása így hangzik: „A munkáim összes tömege egy egész nemzet népéletét igyekszik híven, a valótól ellesetten visszaadni.”

Az álmok úgy szóltak bele az életébe, hogy erős szálakon kötődtek mégis a valósághoz. A nemzeti kapitalizmus megvalósulási esélyének, ahogy azt Jókai a *Fekete gyémántok*ban maga elé vizionálta, megvoltak kezdetben a csírái, mintái. A *Fekete gyémántok* első fejezetei két évvel a kiegyezés után, 1869-ben láttak napvilágot. Akkor úgy tűnt – s úgy tetszett Jókainak is –, hogy a birodalom keretei között megteremtett maximális magyar különállás, a polgárosodás nemzeti úton való fejlődéséhez is hozzásegít. A minta elérhető közelségben ott volt Jókai előtt. Barátja és csodálója volt Vidats Jánosnak, a márciusi ifjak egyikének, a 48-as honvédnek, akinek gyáralapításáról nagy lelkesedéssel emlékezik meg. Vasgyárában eszményi közösséget alkotott munkás és munkaadó. „A Vidats-ekék híresek voltak a hazában, ... együtt dolgozott munkásaival, pénzügyekben pontos, az üzleti ügyekben lelkiismeretes volt.” Róla mintázza Berend Iván alakját. A jól működő vállalkozást később, egy többmillióstól rendelkező, külföldi érdekeltségű részvénytársaság tette tönkre, amely „földig verte az életképes, szorgalomból támadt Vidats-gyárat”. A gyár alapítója, tulajdonosa az öngyilkosságba menekült. Berend Ivánnak más sorsot szán Jókai. Az ő tárnája, vezetőjének morálja révén, sikeresen veszi fel a harcot a bizonytalan alapokra épített, rövid

életű konzorcium, Kaulman tárnája felett. Persze a *Fekete gyémántok*at megihlető Vidats-féle vállalkozások, voltak többen is, már születésük pillanatában magukban hordták végzetüket.

Későbbi regényében, az 1872-ben született *Az arany ember*ben az ugyancsak sikeres vállalkozó, Timár Mihály már egy Duna-ági szigeten, távol a zajos üzleti világtól találja meg a boldogságát, hűen tükrözve sajátos történetével az illúzióvesztést, mely a nemesi polgárosodás, a nemzeti kapitalizmus kérdésében ez időben Jókait eltöltötte.

Nagy Bella és Jókai Mór (1900)

Ami pedig a másik kijelentést, a „valótól ellesett nemzet népéletének ábrázolására irányuló törekvést” illeti, azt kell mondanunk, ez a szándék is lefedi az életművet. Mert az egzotikus tájakon, Dél-Amerika sziklás hegységein, ismeretlen tengeri földrészen, Szibéria és Kamcsatka hófödte mezőin játszódó cselekmények helyszínei mellett mégiscsak a régi Magyarország vidékeit, távoli zugait, az ott élő népek életének mindennapjait adta vissza legteljesebben. Az ország történelmét szinte valamennyi századában megörökítette, otthonosan mozgott a főúri, fejedelmi udvarokban és a pór nép hajlékaiban. S milyen érzékletesen adta vissza a természeti jelenségeket! Rianást a Balatonon ugyan sosem látott, állítólag gardahalászatot sem, amit azért erősen kétlek, de hogy minden megerőltetés nélkül magunk előtt látjuk a magyar tengert, az alföldi délibábót, mintha magunk is ott lennénk, arra tanúk vagyunk mi, könyveinek olvasói.

● A szerző író,
előadóművész